

Historical Studies, Institute for Humanities and Cultural Studies (IHCS)

Biannual Journal, Vol. 15, No. 1, Spring and Summer 2024, 1-31

<https://www.doi.org/10.30465/hcs.2024.47549.2887>

The impact of structuralism approach on the historiography of Afghanistan History Association (1321-1357/1942-1978A.D.)

Valiollah Barzegar klishomi*

Reza Arefi**

Abstract

The structuralism approach gained acceptance as an intellectual-philosophical method after World War II and influenced many scientific fields. This thought entered the realm of history science by the historians of the Anal school and reached its peak in the second generation of Anal, structuralist historiography. The golden age of structuralism is the 60s and 70s of the 20th century, and one of its examples is the works of Fernando Braudel. This article, with analytical-descriptive method and based on data extracted from Ariana magazine (the most important publication of the Kabul History Association) and the most important historical works of prominent figures of this association, tries to explain the influence of structuralist thought in the historiography of the said association which was active between 1321- 1357 Sh. and left a wide legacy with this approach. The findings of the research show that the structures of nationalism with the components of archaism, race, language and geography have had an impact on their historiography. This influence, along with creating opportunities such as analytical history, paying attention to historical geography, giving importance to cultural elements such as linguistics, ancient works, customs, legends and stories; It also created extensive challenges in the history writing tradition of Afghanistan. The diverse and contradictory presuppositions of the mentioned association in the historiography of Afghanistan created a deep transformation in the historiography tradition of this country. The aforementioned association tried to explain the historical past of this country with the

* Assistant Professor of History and Civilization of Islamic Nations Department at Imam Khomeini International University (Corresponding Author), v.barzegar@isr.ikiu.ac.ir

** Assistant Professor at the Department of History, Kabul University of Education, areefyreza@yahoo.com

Date received: 27/12/2023, Date of acceptance: 24/05/2024

presuppositions governing contemporary Afghanistan as an independent political unit with its current borders; Therefore, the mental presuppositions of the historians of the History Association have imposed themselves on the historical facts of the past.

Keywords: Modern historiography, Structuralism, Kabul History Association, Afghan historiography.

Introduction

The Kabul History Association is famous in the scientific communities of the region and the world due to its extensive services in the field of compiling and publishing the history and culture of Afghanistan, and it is considered one of the most important scientific-research institutions in Afghanistan at one point in time. This association was established in 1310 Sh. under the Ministry of Information and Culture under the name “Kabul Literary Association”. For the first time, Mohammad Anwar Basmal was the head of the said association. Then, a magazine called “Kabul” was established as the press organ of this association, which was published under the management of Sarver Goya and with historical and cultural content. Sarwar Goya, Ahmad Ali Kohzad, Abdullah Afghan, Abdul Hai Habibi, Abd al-Rahman Pajhwak, Khalilullah Khalili, Ghulam Mohammad Ghubar and others (Naqavi, 1349, 85-87: 81) were among the first members of this association.

Compilation and publication of historical topics related to Afghanistan, neighboring countries and the world was one of the most important missions of Anjuman Tarikh, which was published in Kabul magazine in Dari and Pashto languages. With the encouragement and guidance of this association, the French Archeology Board conducted ancient discoveries in different regions of Afghanistan and published its discovery report in Italian and English languages. Since one of the goals of the association was to translate and print historical works from English and French languages, new methods of historiography were promoted by the mentioned association in Afghanistan. In 1316, the Pashto Academy (Pashtutolaneh) was established and the mentioned association was attached to it. Then, in 1321, the “Afghanistan History Association” was separated from the body of the Pashto Academy as an independent organization and continued its scientific activity for four decades until 1357 Sh. The present study aims to critically examine the impact of the structuralism approach in the historiography of the members of the said association and explain the most important structures that governs their thought. Therefore, the main questions of this article are: 1. How has been the impact of the structuralism approach on the historiography of the

3 Abstract

Kabul History Association? 2. What were the structures and discourses governing the historiography of members of the Kabul History Association? With regard to what was said, this article will examine and explain the research subject with descriptive-analytical method and using the structuralism approach as a theoretical framework.

Materials & Method

This article is written in a descriptive-analytical way using the general library/documentary method and using the sources of the historiography category of the Afghan History Association; However, the structuralism approach has been used as the theoretical framework of the research.

Discussion & Result

The emergence of the Afghan History Association in the second decade of the 13th century is considered as a turning point in the historiography of this country. The formation of the aforementioned association opened a new chapter in the modern historiography of Afghanistan; hence it was accompanied by various reactions. Compiling a complete course of Afghan history and publishing historical magazines of Kabul and Ariana during four decades are among the most important achievements of this association. The rewriting of some historical references and the invitation of archeology experts from western countries to excavate and reread inscriptions, old stone inscriptions are other achievements of the said association. The collective movement to reread history and write numerous historical works in the fields of culture, language, economy, art, inferior groups with modern approaches of historiography is considered one of the other features of their historiography.

The record of the Afghan History Association with all its positive achievements and emphasizing that it left us a large and extensive volume of historical and literary works; It also faces serious criticism; Because their historiography confused the historiography tradition of this country. Deviation from the principles of historiography and imposing mental assumptions in the process of history is one of the challenges of their historiography. The impact of modern historiographical approaches, including structuralism, on the record of the Afghan History Association can be clearly seen. Often, the members of the mentioned association have not been able to save their history writing process from the domination of the discourse of Afghan nationalism and its components; Rather, they sought to reread the history of Afghanistan in line with the ruling structures and ideology. The most important point in structuralist historiography

is that the ruling structures in one period of time should not be imposed on another era and time; Rather, each period can be understood and analyzed with its own structural characteristics.

Conclusions & Findings

The following findings and conclusions can be obtained from the above: The historiography of the Afghan History Association is structural and ideological; Because they looked at the golden age of ancient history with the glasses of contemporary Afghanistan; In other words, they wanted to link the Afghanistan of the Saduzai and Muhammadzai era with the Afghanistan of the Samanids and Ghaznavids. This homogenization hides the facts in history. The most important ruling structures in the historiographical thinking of the Kabul History Association is nationalism, which is manifested with elements of archaism, race, and geographical and cultural structures combined with the attitude of the superiority of a particular culture, including in the field of language. Despite many contradictions, their historiography is dynamic and lively. Part of this vitality is due to the analytical approach and the wide presence of cultural and social elements in their historical works, and another part is due to the use of simplification and variety of sources. The works produced by the aforementioned association in fact have reproduced the history of Afghanistan by using references such as linguistics, geographical phenomena, numismatics, archeology and cultural studies. The last point is that the place of historical rationality in the historiography of the Kabul Association is extremely empty; Especially the historical wisdom that was developed in the tradition of Islamic historiography with Masoudi and Bayhaqi and was connected to it with the works of Allameh Faiz Mohammad Kateb, although they have made extensive use of the historical sources of the works of Beyhaqi, Masoudi, Abu Reyhan Biruni and Faiz Mohammad Kateb.

Bibliography

- Afshari Yazdi, Mahmoud (1361), "Afghan Name" Volume II, Tehran: Afshari Endowment Foundation Publications. In Persian.
- Afshari Yazdi, Mahmoud, "Chronicles and historiography in Iran and Afghanistan", first, second and third parts, Gohar magazine, 1356-1357, numbers 56-63. In Persian.
- Ahmadzadeh, Mohammad Amir and Mohammad Niazi (1398), "The influence of nationalism discourse on the representation of ancient Iran in Qajar historiography", Al-Zahra University historiography and historiography quarterly, 2018 number 23. In Persian.
- Akbar, Ismail (1382), Khat Sevvom Quarterly, No. 3 and 4, 1382, conversation. In Persian.

5 Abstract

- Amiri, Ali (1390), "Formulation of the contemporary history of Afghanistan", sixty years of historiography in Afghanistan (conversation). Kabul: Armanshahr. In Persian.
- Ariana magazine administration, "Constitution of Afghanistan History Association", number 7, Asad 1323, year 12, serial number 140. In Persian.
- Arvand, Atiq (1399), Socialism or savagery (historiography for Afghanistan's left-wing publications), Kabul: Amiri Publications. In Persian.
- Barfield, Thomas (1398), Political and Cultural History of Afghanistan, translated by Abdullah Mohammadi, Tehran: Irfan Publications. In Persian.
- Directorate of Ariana magazine, "Afghanistan History Association", number 6, Asad 1323, year 12, serial number 138. In Persian.
- Edwards, Paul (1375), Philosophy of History, translated by Behzad Saleki, Tehran: Research Institute of Human Sciences. In Persian.
- Farhang, Mohammad Sediq (1367), Afghanistan in the last five centuries, second edition, Peshawar: Ehsanullah Mayar Publications. In Persian.
- Ghubar, Ghulam Mohammad (1346), Afghanistan on the Path of History, Volume I, Peshawar: Mohsen Digital Publications. In Persian.
- Ghubar, Ghulam Mohammad (1999). Afghanistan in the path of history, the second volume. Tehran: Republic Press. In Persian.
- Gregorian, Vartan (1388), The emergence of modern Afghanistan, translated by Ali Alami Kermani, Tehran: Irfan Publications. In Persian.
- Habibi, Abdul Hai (1346), A Brief History of Afghanistan, Kabul: D. Chapolo Institute Book. In Persian.
- Habibi, Abdul Hai (1347), "History writing in Afghanistan", Ariana, Asad and Sonbolah magazine, 1347, serial number 277. In Persian.
- Habibi, Abdul Hai (1350), History of Afghanistan's ancient calligraphy and writings from our pre-historic era to the present, Kabul: Afghan History Association. In Persian.
- Harland, Richard (1380), Super-structuralism: The philosophy of constructivism and post-structuralism; Translated by Farzan Sojudi, Tehran: Samt. In Persian.
- Howarth, David (1386), "Saussure, Structuralism and Symbolic System", Media, No. 72. In Persian.
- Iggres, Georg G. (1396), historiography in the 20th century from scientific objectivity to postmodern challenges, translated by Mohammad Ebrahim Basit, Tehran: Samt. In Persian.
- Iman pour, Mohammad Taghi (1380), "Investigation of the political status of Achaemenid satraps during the period of Dariush the Great based on inscriptions", History of Iran, No. 5/61, Summer 2018. In Persian.
- Jamshidiha, Ghulamreza (1383), The Origin of Sociological Theories, Tehran: University of Tehran. In Persian.
- Kateb, Faiz Mohammad (1391), Siraj al-Tawarikh, volume III, part two, Tehran: Irfan Publications. In Persian.

- Kateb, Faiz Mohammad (1393), *Siraj al-Tawarikh*, Volume IV, Part One, Kabul: Amiri Publications. In Persian.
- Khavari, Naser (1393), "Afghanistan History Association", University of Tehran history senior thesis, defense year 2013. In Persian.
- Kohzad, Ahmad Ali (1355), *Afghanistan in Shahnameh*, Kabul: Beyhaqi Publications. In Persian.
- Latifi, Abdul Baqi (1321) "History of History" *Ariana* magazine, Haut 1321, first year, serial number 2. In Persian.
- Ittehadiya, Mansoureh and Hamed Fouladvand (1365), *method and insight in contemporary historiography*, Tehran: Tarikh Iran. In Persian.
- Mahdi, Mohyeddin, "History writing or history-making?" - Iskander did not fight Afghans, Kabul: *Hasht Sobh* newspaper, 17 Asad, 1397. In Persian.
- Najibullah (1321) "It is necessary to write history" *Ariana* magazine, Haut 1321, first year, serial number 2. In Persian.
- Naqavi, Shahriar (1349) "Afghanistan History Association", *Vahid* magazine, numbers 85-87, year 8, 1349. In Persian.
- Rahim, Rasool (1380), *Memoir of Ghubar: "Another look at the principles of historiography of Ghubar"*, Peshawar: Parnian. In Persian.
- Rahimi, Mujib al-Rahman (1400), *Analyzing the Official Discourse of Government Formation in Afghanistan*, Kabul: Amiri Publications. In Persian.
- Rashtiya, Seyyed Qasim, (1336), *Afghanistan in the Nineteenth Century*, Kabul: Government Press. In Persian.
- Razavi, Ali (1344), "On the occasion of the end of the 23rd year of Ariana", *Ariana* magazine, 1344, 23rd year, serial number 262. In Persian.
- Razavi, Ali (1347), "25-year list of Ariana magazine", *Ariana* magazine, Asad and Sonbolah 1347, serial number 277. In Persian.
- Riter, George (1389), *The Basics of Contemporary Sociological Theory and Its Classical Roots*, translated by Shahnaz Mesmiparast, Tehran: Third. In Persian.
- Taraki, Qadir (1321), "Is history a science", *Ariana* magazine, first year, Aquarius/February 1321, serial number 1. In Persian.
- Tarzi, Mahmoud (1355), *Mahmoud Tarzi's collection of essays*, edited by Rowan Farhadi, Kabul: Beyhaqi Publications. In Persian.
- Tavassoli, Gholam Abbas (1391) *Sociological Theories*, Tehran: Samt. In Persian.
- Teimoumi, Hadi (1385) "Structuralist Historiography", translated by Mehran Esmaili, *Tarikh Pajohan Journal*, second year, number 6, summer 85. In Persian.
- Yari, Yasamin, "The impact of structuralism on the first and second generation of historians of the Anal School", *Islamic History Magazine in the Mirror of Research*, Year 11, Number 1, Spring and Summer 1393. In Persian.

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری انجمن تاریخ افغانستان (۱۳۲۱- ۱۳۵۷/۱۹۷۸-۱۹۴۲ م.)

ولی اله برزگر کلیشمی*

رضا عارفی**

چکیده

رویکرد ساختارگرایی به عنوان یک روش فکری-فلسفی بعد از جنگ جهانی دوم، مقبولیت یافت و بر بسیاری از حوزه‌های علمی تأثیر گذاشت. این اندیشه توسط مورخان مکتب آنال وارد قلمرو علم تاریخ شد و در نسل دوم آنال، تاریخ‌نگاری ساختارگرا به اوج رسید. عصر طلایی ساختارگرایی دهه‌های شصت و هفتاد قرن بیستم میلادی به حساب می‌آید و از نمونه‌های آن می‌توان به آثار فرناندو برودل اشاره کرد. این مقاله با روش تحلیلی-توصیفی و مبتنی بر داده‌های مستخرج از مجله آریانا (مهم‌ترین نشریه انجمن تاریخ کابل) و مهم‌ترین آثار تاریخی چهره‌های شاخص این انجمن، درصدد تبیین تأثیر اندیشه ساختارگرایی در تاریخ‌نگاری انجمن مذکور است که بین سال‌های ۱۳۲۱-۱۳۵۷ ش. فعالیت داشت و میراث گسترده‌ای با همین رویکرد، برجای گذاشت. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد ساختارهای ناسیونالیسم با مؤلفه‌های باستان‌گرایی، تبارگرایی، زبانی و جغرافیایی در تاریخ‌نگاری آنان تأثیر داشته است. این تأثیرگذاری، در کنار خلق فرصت‌هایی چون تاریخ تحلیلی، توجه به جغرافیای تاریخی، اهمیت دادن به عناصر فرهنگی مثل زبان‌شناسی، آثار باستانی، آداب و رسوم، افسانه‌ها و قصه‌ها؛ چالش‌های گسترده‌ای نیز در سنت تاریخ‌نویسی افغانستان به وجود آورد. پیش‌فرض‌های متنوع و متناقض انجمن مذکور در تاریخ‌نگاری افغانستان، دگرگونی عمیقی را در سنت تاریخ‌نگاری این کشور بوجود آورد. انجمن مذکور تلاش کرد با پیش‌فرض گفتمان

* استادیار، گروه تاریخ و تمدن ملل اسلامی، دانشگاه بین‌المللی امام خمینی، قزوین (نویسنده مسئول)،
v.barzegar@isr.ikiu.ac.ir

** استادیار، گروه تاریخ، دانشگاه تعلیم و تربیه کابل، areefyreza@yahoo.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۱۰/۰۶، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۰۳/۰۴

افغانستان معاصر به عنوان واحد سیاسی مستقل با مرزهای کنونی آن، گذشته تاریخی این کشور را تبیین کند؛ از این رو مورخان انجمن تاریخ، پیش فرض‌های ذهنی خود را بر واقعیت‌های تاریخی گذشته تحمیل کرده است.

کلیدواژه‌ها: تاریخ‌نگاری مدرن، ساختارگرایی، انجمن تاریخ کابل، تاریخ‌نگاری افغانستان.

۱. مقدمه

انجمن تاریخ کابل به علت خدمات گسترده‌ای که در حوزه تدوین و نشر تاریخ و فرهنگ افغانستان داشت، در جوامع علمی منطقه و جهان شهرت دارد و از مهم‌ترین مؤسسات علمی-پژوهشی افغانستان در یک مقطع زمانی به حساب می‌آید. این انجمن در سال ۱۳۱۰ شمسی در چارچوب وزارت اطلاعات و فرهنگ به نام «انجمن ادبی کابل» تاسیس شد. نخستین بار ریاست انجمن مذکور را محمد انور بسمل به عهده گرفت. سپس مجله‌ای به نام «کابل» به عنوان ارگان مطبوعاتی این انجمن تأسیس گردید که با مدیریت سرور گویا و با محتوای مطالب تاریخی و فرهنگی چاپ می‌شد. سرور گویا، احمدعلی کهزاد، عبدالله افغان، عبدالحی حبیبی، عبدالرحمن پژواک، خلیل‌الله خلیلی، غلام محمد غبار و افراد دیگر (نقوی، ۱۳۴۹، ۸۵-۸۷: ۸۱) از اولین اعضای این انجمن بودند.

تدوین و چاپ موضوعات تاریخی مرتبط با افغانستان، کشورهای همسایه و جهان از مهم‌ترین رسالت انجمن تاریخ بود که در مجله کابل به دو زبان دری و پشتو به چاپ می‌رسید. هیئت باستان‌شناسی فرانسه به تشویق و راهنمایی همین انجمن به اکتشافات باستانی در مناطق مختلف افغانستان اقدام و گزارش اکتشافات خود را به زبان‌های ایتالیایی و انگلیسی منتشر کرد. شیوه‌های جدید تاریخ‌نگاری توسط انجمن مذکور در افغانستان ترویج شد؛ زیرا یکی از اهداف انجمن، ترجمه و چاپ آثار تاریخی از زبان‌های انگلیسی و فرانسوی بود. در سال ۱۳۱۶، آکادمی پشتو (پشتوتولنه) تأسیس و انجمن مذکور به آن ضمیمه شد. سپس در سال ۱۳۲۱ «انجمن تاریخ افغانستان» به عنوان سازمان مستقل از بدنه آکادمی پشتو جدا شد و تا سال ۱۳۵۷ به مدت چهار دهه به فعالیت علمی خود ادامه داد (حبیبی، ۱۳۴۷، ۲۷۷: ۹-۱۰).

شواهد نشان می‌دهد، انجمن تاریخ افغانستان، نخستین نهادی است که به شکل جمعی، همسو و تحت رهبری دولت افغانستان دست به تاریخ‌نگاری زده و نخستین طلیعه تاریخ‌نگاری مدرن افغانستان به حساب می‌آید. با وجود آنکه تاریخ‌نگاری برخی از اعضای انجمن مذکور از سنت تاریخ‌نگاری اسلامی تأثیر پذیرفته است؛ اما اغلب آنان با الهام از روش‌ها و شیوه‌های

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۹

جدید تاریخ‌نگاری در مغرب زمین و با تأثیرپذیری از مکاتب فکری آن سامان دست به نگارش تاریخ زدند و از همین‌رو با انتقادهایی نیز مواجه شدند؛ اما این واکنش‌ها تنها در قالب روایت‌های غیر مکتوب و پراکنده است و تا کنون تاریخ‌نگاری و تاریخ‌نگاری انجمن مذکور به دلایل مختلف به صورت نظام‌مند و علمی، داوری نشده است.

در باره نقش ساختارگرایی در تاریخ‌نگاری انجمن تاریخ افغانستان تا کنون تحقیق مستقلی صورت نگرفته است؛ اما به عنوان پیشینه این تحقیق می‌توان به گفتگویی اشاره کرد که با عنوان «شصت سال تاریخ‌نگاری در افغانستان» به همت بنیاد آرمان‌شهر ترتیب یافت و در قالب کتاب کوچک در سال ۱۳۹۱ منتشر شد. در این کتاب مهم‌ترین چالش‌های تاریخ‌نگاری انجمن مذکور به شکل کلی یادآوری شده است. برخی انحرافات تاریخ‌نویسان انجمن مذکور مانند تعویض نام مکان‌ها و شهرهای تاریخی نیز نقد شده است.

همچنین در پایان نامه کارشناسی‌ارشد ناصرخاوری با عنوان «انجمن تاریخ افغانستان» از دانشگاه تهران، نکات ضعف برخی آثار تاریخی انجمن تاریخ افغانستان تحت عنوان «انحرافات» مورد واکاوی قرار گرفته و تردیدهایی در مورد اصالت کتاب «پته خزان» حبیبی مطرح شده است.

بر خلاف مطالعات صورت گرفته در این باب که بیشتر به شرح حال اعضای انجمن و معرفی آثار منتشر شده آنان اهتمام داشته است، پژوهش حاضر در صدد است تا با نگاهی انتقادی به بررسی تأثیر رویکرد ساختارگرایی در تاریخ‌نگاری اعضای انجمن مذکور و تبیین مهم‌ترین ساختارهای گفتمانی حاکم بر اندیشه آنان بپردازد. بنابراین پرسش‌های اصلی مقاله حاضر عبارتند از: ۱. تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری انجمن تاریخ کابل چگونه بوده است؟ ۲. ساختارها و گفتمان‌های حاکم بر تاریخ‌نگاری اعضای انجمن تاریخ کابل چه بوده است؟ با عنایت به آنچه گفته شد، این مقاله با روش توصیفی-تحلیلی و با استفاده از رویکرد ساختارگرایی به عنوان چارچوب نظری، موضوع تحقیق را مورد بررسی و تبیین قرار خواهد داد.

۲. اهداف انجمن تاریخ افغانستان

انجمن تاریخ کابل به‌عنوان یک‌نهاد مستقل مدنی با هدف تدوین و نگارش تاریخ افغانستان تأسیس نشد؛ بلکه به عنوان یک سازمان دولتی تحت نظر ریاست مطبوعات و وزارت فرهنگ افغانستان آغاز به کار کرد. از همین رو اساسنامه انجمن تاریخ با شرحی که در ادامه می‌آید، به

تصویب مجلس عالی وزرا و تأیید مقام سلطنت رسید: انجمن تاریخ افغانستان از آنجا که یک مؤسسه تحقیقات تاریخی و فرهنگی شناخته می‌شود؛ مرکز آن شهر کابل است و در صورت فراهم شدن شرایط می‌تواند در سایر مناطق افغانستان شعبات تأسیس نماید. اهداف انجمن در راستای موضوعات تاریخی و فرهنگی به قرار زیر است:

الف. تدوین یک دوره کامل تاریخ افغانستان از ما قبل تاریخ تا امروز؛ ب. پژوهش جهت توسعه و گسترش مسائل تاریخی به مفهوم عام در زمینه‌های باستان‌شناسی، هنری، ادبی، جغرافیایی و فرهنگی. **ج.** نشر اسناد، وثایق، مدارک و متون خطی و غیرخطی راجع به تمام دوره‌های تاریخ افغانستان؛ د. شرح حال، سوانح و کارنامه شخصیت‌های معروف و مشهور افغانستان؛ هـ. پژوهش در فولکلور و جمع‌آوری معلومات مربوط به رسم و رواج‌ها، افسانه‌ها، داستان‌ها و ادبیات عامیانه؛ ر. برقراری روابط و مناسبات فرهنگی - علمی با مؤسسات فرهنگی و مراکز علمی جهان؛ ز. چاپ و نشر نتایج تحقیقات علمی در مجلات علمی انجمن تاریخ (مجله آریانا و مجله افغانستان) و نشریه‌های دیگر داخلی و خارجی به صورت مقاله، کتاب و رساله (آریانا، ۱۳۲۳، ۱۳۸: ۲-۵).

ریاست انجمن تاریخ را از بدو تأسیس (۱۳۲۱) تا سال ۱۳۴۰ به مدت نوزده سال احمدعلی کهزاد به عهده داشت. کهزاد یکی از شخصیت‌های مهم تاریخ‌نگاری معاصر افغانستان به شمار می‌رود. عبدالحی حبیبی در مورد کارنامه و شخصیت او چنین اظهار می‌دارد:

شاعلی کهزاد در قسمت تاریخ و باستان‌شناسی دوره قبل از اسلام افغانستان و قرون معاصر مطالعات فراوانی دارند و علاوه بر زبان دری و پشتو، مسلط به زبان‌های فرانسوی، ایتالیایی و انگلیسی نیز می‌باشد و از پیش‌قدمان نهضت تاریخ‌نگاری جدید افغانستان است. از کهزاد در حدود ۲۲ عنوان کتاب و رساله و تعداد زیادی مقالات در مجلات داخلی و خارجی منتشر شده است (حبیبی، ۱۳۴۷، ۲۷۷: ۱۰).

از سال ۱۳۴۰ تا ۱۳۴۵ عبدالرحیم ضیایی رئیس انجمن بود. وی دکترای تاریخ از کشور فرانسه داشت و قبلاً رئیس موزه کابل بود و بعد از آن تا سال ۱۳۵۷ به مدت ۱۲ سال عبدالحی حبیبی رئیس انجمن تاریخ بود. حبیبی استاد دانشگاه کابل، از پرکارترین تاریخ‌نگاران انجمن تاریخ به شمار می‌رود. طبق اظهارات خودش در حدود ۶۴ جلد کتاب به زبان‌های دری، پشتو و اردو تألیف و ترجمه کرده که از جمله ۵۴ جلد آن در کشورهای ایران، پاکستان، مصر و افغانستان منتشر شده است. حبیبی تعداد کل مقالات خویش را بیش از ۵۰۰ عنوان ذکر کرده که

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۱۱

در مجلات مختلف چاپ شده است (حبیبی، ۱۳۴۷، ۲۷۷: ۱۰-۱۱). تخصص اصلی حبیبی ادبیات پشتو بود و در دانشگاه کابل نیز زبان پشتو تدریس می‌کرد؛ اما در میان تاریخ‌نگاران معاصر افغانستان، حبیبی با تمام انتقادهایی که نسبت به او وجود دارد، بیشترین آثار تاریخی را در کارنامه خود دارد.

۳. مروری بر کارنامه علمی انجمن تاریخ افغانستان

بعد از مستقل شدن انجمن تاریخ از زیرمجموعه «آکادمی تولنه» در سال ۱۳۲۱ مجله‌ای تحت عنوان «آریانا» توسط انجمن مذکور راه‌اندازی شد. نام مجله در آن مقطع تاریخی بار ارزشی داشت که برگرفته از تئوری آریایی‌گرایی است. توجه خاص به مفاهیم عصر باستانی، ناشی از حاکمیت ساختار باستان‌گرایی در نگرش آنان است. به تعبیر پژوهشگران، انجمن تاریخ افغانستان به شدت تحت تأثیر تاریخ‌نگاری ناسیونالیستی و خاستگاه‌گرا قرار داشت (امیری، ۱۳۹۰: ۲۴).

نخستین شماره مجله آریانا، در تاریخ ۱۳۲۱/۱۱/۱، منتشر شد. در دومین شماره مجله آریانا به لزوم نگارش و انتشار یک دوره کامل تاریخ افغانستان اشاره شده است: «در این دوره بایست شالوده‌ای تاریخ درخشان افغانستان ریخته شود. باید موجودیت سیاسی و ملی تأیید گردد. باید اسناد و مدارک قدامت تاریخی افغانستان را ارائه دهیم» (آریانا، ۲، ۱۳۲۱: ۵؛ خاوری، ۱۳۹۳: ۸۰). این مجله در ابتدا به شکل ماهنامه، سپس به شکل فصلنامه به زبان‌های فارسی و پشتو منتشر می‌شد. مجله دیگری به نام «افغانستان» که از جمله نشریات انجمن تاریخ به زبان‌های خارجی بود، در سال ۱۳۲۴ تأسیس شد و هر سه ماه یک‌بار به زبان‌های فرانسوی و انگلیسی انتشار می‌یافت. مجله افغانستان بعد از انتشار چند شماره متوقف شد؛ اما مجله آریانا به‌عنوان ارگان مطبوعاتی آکادمی علوم افغانستان با اندک وقفه‌هایی تا سال ۱۴۰۰ منتشر شد.

برخی از کتاب‌ها و رساله‌هایی که توسط انجمن تاریخ افغانستان چاپ شده، به این شرح است: ۱- آریانا، تألیف احمد علی کهزاد (رساله‌ای در باب نام باستانی افغانستان). ۲- خراسان، تألیف غلام محمد غبار (رساله‌ای در باب نام افغانستان در قرون وسطی). ۳- تاریخ افغانستان؛ احمد علی کهزاد از آغاز سلطنت مستقل یونان و باختری تا ظهور اسلام (دو جلد). ۴- تاریخ افغانستان بعد از اسلام؛ عبدالحی حبیبی. ۵- پادشاهان متأخر افغانستان (دو جلد)؛ میرزا یعقوب علی خافی. ۶- احمدشاه بابا؛ غلام محمد غبار. ۷- مسکوکات قبل از اسلام و عصر اسلامی افغانستان (دو جلد)؛ احمد علی کهزاد. ۸- شاهنامه و اوستا و مقایسه میان پهلوانان آن‌ها؛

احمدعلی کهزاد. ۹- صنعت باختری و بامیان به زبان فرانسوی، تألیف موسیوهاگن، ترجمه کهزاد. ۱۰- آبدات نفیسه هرات؛ سرور گویا اعتمادی. ۱۱- جلد سوم تاریخ افغانستان؛ غبار و علی احمد نعیمی. ۱۲- افغانستان در قرن نوزده؛ سید قاسم رشتیا. ۱۳- اکبر نامه (منظوم)؛ حمید کشمیری. ۱۴- در زوایای تاریخ افغانستان؛ احمدعلی کهزاد. ۱۵- تیمورشاه درانی (سه جلد)؛ عزیزالدین وکیلی فولزایی. ۱۶- صورتگران و خوشنویسان هرات در عصر تیموریان؛ علی احمد نعیمی (آریانا، بی تا، ۱۳۸: ۳-۵؛ همان، ۱۳۴۷، ۲۷۷: ۱۶-۵۴).

با توجه به حجم آثار تولید شده از سوی انجمن تاریخ و بهره‌برداری از تاریخ‌نویسی آن‌ها در مقاطع مختلف نظام آموزشی افغانستان، انجمن مذکور تأثیری گسترده در جهت‌دهی افکار عمومی داشت.

۴. روش‌شناسی انجمن تاریخ افغانستان

مقالات مستقل و مدخل‌های زیادی از مباحث نظری تاریخ در آثار انجمن تاریخ دیده می‌شود. برای مثال غبار ضمن اشاره مختصر به تحولات تاریخ‌نگاری، بر این باور است که امروزه عنصر مشیت‌باوری در تاریخ معنی و مفهوم ندارد:

زیرا آن مرحله‌ای که انسان در مناظر و مزایای طبیعت و اجتماع اعجاب و شگفتی جستجو کرده و بالاخره هم در دریای ناپیدای کنار ماورای طبیعت ناپدید می‌گردید، گذشته است؛ امروزه تاریخ‌نگاری بر پایه‌های تحلیل و تعلیل همه جانبه استوار است (غبار، ۱۳۴۶: پیشگفتار).

انجمن تاریخ برخلاف تاریخ‌نگاری سنتی به مراجع تاریخی از زاویه‌های مختلف نگاه کرده است. در واقع آنان مرز قاطعی بین تاریخ و علوم اجتماعی ترسیم نمی‌کنند و «به کتب تاریخی، جغرافیا، ادبیات و سوانح شعرا، صنایع مستظرفه و مسکوکات، باستان‌شناسی، آبدات و کتیبه‌ها، رسوم و فولکور، داستان‌های ملی و مسائل نژادشناسی برای معرفی افغانستان از زاویه‌های مختلف حیات مادی و معنوی اهتمام کرده‌اند» (آریانا، ۱۳۲۱، ۱: ۱-۲). یکی از اهداف مکتب تاریخ‌نگاری آنان نیز عبور از سد تخصص زدگی در تاریخ بود تا زمینه همکاری بین رشته‌های مختلف علوم انسانی را مساعد سازد (اتحادیه و فولادوند، ۱۳۶۵: ۲).

غبار سپس با دید انتقادی تاریخ‌نگاری برخی از مستشرقان را نقد کرده و معتقد است آنان دانش و علم خود را در اختیار اهداف استعماری قرار داده‌اند؛ از این رو آگاهانه چهره تاریخ را

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۱۳

تحریف کرده‌اند (غبار، همان: ۱). در این میان تنها پنج مقاله از قدیر تره‌کی با عنوان‌های «آیا تاریخ علم است؟»، «تاریخ متکرر است یا متوالی»، «مبادی علمی فلسفه تاریخ»، «پیدایش فکر تکامل در نگارش تاریخ» و «رول (نقش) تصادف در تاریخ» در شماره‌های مختلف مجله آریانا منتشر شده است. تره‌کی در مقاله آیا تاریخ علم است می‌نویسد: از قرن نوزده به این طرف فیلسوفان خواستند هر بخش معرفت علمی را سنجش و ارزیابی نمایند تا اصول و قواعد علمی آن را بازنگری کنند. معلوم است که دانش تاریخ بازتاب دهنده وضعیت زندگی بشر در دوره‌های مختلف زمانی است. چون دوره‌های حیات بشر متفاوت و غیر قابل تکرار است؛ از این رو علم تاریخ نسبت به علوم دیگر متمایز می‌شود (تره‌کی، ۱۳۲۱، ۱: ۳۵).

تره‌کی در ادامه به تبیین دیدگاه‌های مختلف در مورد علمیت تاریخ می‌پردازد و رویکردهای فیلسوفان انتقادی تاریخ قرن نوزدهم را در مورد علمیت تاریخ یا هنر بودن آن تحلیل می‌کند. وی سرانجام به این نتیجه می‌رسد که دانش تاریخ برخلاف دیگر معرفت‌های بشری با امور جزئی و غیر قابل تکرار سروکار دارد. از این منظر نمی‌تواند دارای قواعد و قوانین کلی باشد. وی ضمن تبیین تحولات دانش تاریخ در اواخر ۱۹ به شاخه‌های مختلف آن اشاره می‌کند: «در اواخر قرن ۱۹ تحقیقات تاریخی کسب عمومیت کرده در تمام علوم سرایت نمود و تاریخ‌هایی به نام تاریخ اقتصادی، تاریخ حقوق، تاریخ سیاست، تاریخ ادبیات، تاریخ ادیان، و غیره را روی کار آوردند» (همان: ۳۹).

عبد الباقی لطیفی یکی دیگر از اعضای انجمن تاریخ رشته مقالاتی با عنوان «تاریخ تاریخ» دارد که در چندین شماره مجله آریانا منتشر شده است. نویسنده سعی کرده سیر تحول تاریخ‌نگاری را در یک بازه زمانی طولانی بررسی کند:

اول کسی که به تاریخ اهتمام ورزید و جهت وصول به حقیقت مساعی نمود، هرودوت بود. او جهت جمع‌آوری اخبار شخصاً مسافرت اختیار نمود و علاوه بر آن که در مطالعه و تدقیق آن ناحیه جغرافیایی همت گماشت، آرا و آثار مختلفی و متنوعه را از محضر عام و خاص استماع می‌کرد... اخبار و روایات را از نقطه نظر قیمت داشتن نزد خود و لذت‌آور بودن برای جمهور عامه جمع می‌کرد، در واقع پدر مورخان اخباری بود (لطیفی، ۱۳۲۱، ۲: ۴۰-۴۱).

لطیفی بعد از تبیین قواعد تاریخ‌نگاری در جهان باستان به تحولات تاریخ‌نگاری قرون وسطی می‌پردازد. به صورت خلاصه نقش فلسفه مدرسی مسیحیت و شالوده شکنی‌های

دکارت را در مورد روش‌شناسی تاریخی تبیین می‌کند. سپس به تحولات تاریخ‌نگاری در قرن ۱۸-۱۹ اشاره می‌کند:

از قرن ۱۸ به این طرف اهتمام تاریخی صرف بر مطالعه و تدقیق اشخاص و محل منحصر نمانده؛ بلکه موضوعات آن از این به بعد وسعت پذیرفته و به مطالعه مدنیت‌ها و آنچه آلمانی‌ها تاریخ فرهنگی می‌گویند گسترش یافت. اهتمام بیشتر برای مطالعه و تدقیق تاریخ در قرن ۱۹ از جانب نیبور و رانکه مؤسسان دبستان تاریخی جدید به عمل آمد و نفوذ مدرسه‌شان تا اجزای نقاط دیگر اروپا و آمریکا بسط و توسعه یافت (همان: ۴۳).

از این دست مباحث نظری تاریخ در سلسله مقالات مجله آریانا به وفور دیده می‌شود. از جمله عبد الحی حبیبی در یک مقاله طولانی با عنوان «تاریخ نویسی در افغانستان» به سیر تاریخ‌نگاری از دوران باستان تا عصر خودش پرداخته است (حبیبی، ۱۳۴۷، ۲۷۷: ۵). وی ضمن برشمردن نکات ضعف تاریخ‌نگاری در بعضی دوره‌های تاریخی به نقش سلاطین و شاهانی می‌پردازد که باعث رونق سنت تاریخ‌نگاری شده‌اند. از جمله به عصر سلاطین غوری و تیموری اشاره می‌کند و کتاب‌هایی مثل طبقات ناصری جوزجانی، روضه الصفاى خواندمیر و تاریخ هرات را مثال می‌زند. حبیبی قبل از آن کتاب‌های فضایل بلخ، تاریخ گردیزی و برخی مهم‌ترین آثار تاریخی را از روی نسخ خطی تصحیح و منتشر کرده بود. همین طور علی رضوی از اعضای انجمن به رویکرد منتقدان مجله آریانا و کتاب‌های تاریخی که به وسیله آنان انتشار یافته است اشاره می‌کند و از تمام اصحاب تاریخ دعوت می‌کند انتقادی‌ترین مطالبی خویش را در مورد تاریخ به مجله آریانا ارسال نمایند و در آخر با استناد به حرف معروف ولتر می‌نویسد: «تاریخ فقط کارنامه شاهان نیست، تاریخ هر مملکتی، تاریخ مردم همان مملکت است» (رضوی، ۱۳۴۴، ۲۶۲: ۵۶۸).

از آنچه گذشت چنین استنباط می‌شود که اعضای انجمن تاریخ با رهیافت‌های مدرن تاریخ‌نگاری تا حدودی آشنایی داشتند و انجمن تاریخ کابل را می‌توان به درستی یکی از مهم‌ترین عوامل تاثیرگذار در شکل‌گیری تاریخ‌نگاری مدرن در افغانستان معاصر به شمار آورد.

۵. معنا و مفهوم ساختارگرایی

تعریف واحدی از معنای ساختارگرایی ارائه نشده است. این واژه نیز مانند سایر مفاهیم علوم انسانی از تفسیرهای گوناگون برخوردار است. ساختارگرایی برای نخستین بار در قرن هفدهم در زبان‌شناسی مورد بهره‌برداری قرار گرفت. بعضی زبان‌شناسان برای ارتباط میان کلمات زبانی،

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۱۵

همان تصویری را دیدند که از بدن و اجزای آن و نحوه ارتباط میان اجزا دیده می‌شد. اولین بار اسپنسر این کلمه را از زیست‌شناسی به قلمرو علوم انسانی وارد کرد. مفهوم «ساخت اجتماعی» اسپنسر همواره رنگ طبیعت‌گرایی داشت. قیاس میان‌ساخت اجتماعی و ساخت اندامی، نتایج روش‌شناختی مهمی به بار آورد (یاری، ۱۳۹۳: ۱۱۹).

مفهوم ساخت در قرن نوزدهم در میان جامعه‌شناسان نیز استفاده شد، آن‌هم در مباحث مربوط به وحدت و تمامیت پدیده‌های اجتماعی. این مفهوم جدید از کاربرد اصطلاحی قدیمی خود فاصله گرفت و از مفهوم طبیعت‌گرایی به مفهوم انسانی نزدیک شد. دورکیم از «ساخت» در ریخت‌شناسی گروه بهره برد و مارکس در بحث «روساخت» و «زیرساخت» یا همان روبنا و زیربنا، از این مفهوم استفاده کرد (توسلی، ۱۳۹۱: ۱۰۶-۱۰۷). از جمله کسانی که در راستای ترویج ساختارگرایی نقش برجسته‌ای دارند، می‌توان از دو سوسور زبان‌شناس فرانسوی و امیل دورکیم جامعه‌شناس فرانسوی نام برد. هر یک از آنان بنیانی را در ساختارگرایی پایه ریزی کردند که تأثیر فراوانی در تاریخ‌نگاری گذاشت.

در ساختارگرایی، یکپارچگی حرف اصلی و اساسی را می‌زند. شکل ساخت صورت کلی روابط است که نسبتاً پایدار بوده و از تجرید عناصر خاص به دست می‌آید. عناصر منفرد یک نظام تنها هنگامی معنا پیدا می‌کند که روابط آن اجزا یا ساختار را همچون یک کل بررسی کنیم و این ساختارها به‌عنوان ماهیت‌های مستقل، خود تنظیم شوند و خود تغییر یابنده درک شوند. بنابراین، این ساختار است که اهمیت معنا و کارکرد اجزای منفرد یک نظام را تعیین می‌کند. ساختارگراها معتقدند رویدادها و فرایندهای غیر مرتبط و غیرقابل توجیه را می‌توان با ارجاع آن‌ها به یک نظام رسمی ساختاری قابل درک ساخت (هوارث، ۱۳۸۶، ۷۲: ۱۷۸_۴۰۲). امیل دورکیم (۱۸۵۸-۱۹۱۷) تأثیر زیادی بر گسترش ساختارگرایی در حوزه تحقیقات علوم اجتماعی نهاد (ریترز، ۱۳۸۹: ۴۶). دورکیم بر این باور بود که افراد، بیشتر محصول زندگی اجتماعی هستند تا تعیین کننده آن. به نظر او مفهوم «فردگرایی» در تاریخ جوامع بشری، مفهوم نسبتاً جدید و درعین حال سطحی است. او جامعه را فراتر از افراد می‌دانست (هارلند، ۱۳۸۰: ۳۵).

نخستین تأثیر دورکیم بر جامعه‌شناسی ساختارگرا، تسلط جامعه بر فرد بود. در مطالعات او، جامعه نقطه شروع بود و فرد تنها عضو سازنده جامعه به‌عنوان یک کل محسوب می‌شد. دورکیم با تأثیرپذیری از رهیافت اثبات‌گرایی، به جامعه هویت اندام‌وار می‌داد. جامعه در نظر او، مانند جسمی است که تمام اعضای آن باهم پیوستگی و ارتباط دارند؛ این اجزا اگر از کل جدا

شوند، دیگر نه هویت دارند و نه کارایی. او حتی می‌گفت وقایع اجتماعی نمی‌تواند تحت تأثیر فرد رخ دهد؛ لذا اراده فردی نقشی در تحولات اجتماعی ندارند (جمشیدی‌ها ۱۳۸۳: ۱۳۱).

آنچه اهمیت دارد، تأثیر نگاه ساختارگرایی دورکیم به صورت مستقیم بر تاریخ‌نگاری است؛ زیرا او تاریخ را یکی از شاخه‌های علوم اجتماعی می‌دانست که جامعه‌شناسی سخت به آن محتاج است. «کتاب صور بنیادین حیات دینی» دورکیم، بنیادهای نظام دینی را در طول تاریخ بررسی می‌کند که نشان‌دهنده تعلق خاطر او به ترکیب تاریخ و علوم اجتماعی است. این امر باعث شد، ساختارگرایی از طریق اندیشه دورکیم وارد قلمرو تاریخ‌نگاری شود، به‌ویژه آنالی‌ها به‌شدت متأثر از رهیافت دورکیم هستند. باید افزود قبل از دورکیم، سوسور بر «همزمانی» یا در عرض زمانی به جای «درزمانی» یا در طول زمان پدیده‌های انسانی تأکید داشت (تیمومی، ۱۳۸۵: ۳۹-۴۰). اما این رهبران مکتب آنال بودند که مفهوم در زمانی را در تحقیقات تاریخی خویش مورد توجه قرار دادند. بدین ترتیب عنصر زمان‌مندی یا تاریخی در مؤلفه‌های ساختارگرایی افزوده شد. بدین ترتیب ساختارها نیز همیشه در معرض تحول خواهند بود و ساختارها یک امر همیشه ثابت، فرازمانی و فرامکانی نیستند.

۶. مهم‌ترین ساختارهای حاکم بر تاریخ‌نگاری انجمن تاریخ کابل

۱.۶ ناسیونالیسم و باستان‌گرایی

مقوله ناسیونالیسم ابتدا در غرب - به ویژه در قرن‌های هجده و نوزده میلادی بعد از انقلاب کبیر فرانسه و با تأثیرپذیری از اندیشه‌ورزانی چون روسو، منتسکیو - سپس در شرق از جمله در مصر، ترکیه، ایران و افغانستان ظهور کرد و در زمینه‌های مختلف اجتماعی و فرهنگی جلوه‌های متفاوت پیدا کرد. تاریخ‌نگاری و نوع نگاه مورخان به پدیده‌های تاریخی از منظر ناسیونالیستی، به شرح و بسط این رویدادها با نمودی خاص منجر شد. ناسیونالیسم به‌واسطه جاذبه‌ها و قابلیت‌هایی که در اتحاد گروه‌های قومی و زبانی با ایده‌آل‌های مختلف داشت، توانست از حیث گستردگی و تأثیر، موج‌آفرینی و نقش اساسی در ایجاد و استمرار نهضت‌های اجتماعی ملی‌گرایانه ایفا کند.

تفکر ملی‌گرایی در کشورهای پیرامونی با انحرافات و برداشت‌های متفاوت همراه بود. چنانکه برخی عقیده دارند در انتقال ایدئولوژی ناسیونالیسم از اروپا به کشورهای دیگر از جمله جهان اسلام تعادل اجزای آن به‌هم‌خورده است، درحالی‌که ناسیونالیسم در اروپا بیشتر به اراده و

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۱۷

حاکمیت ملی توجه داشت، اما در دیگر کشورها به صورت عصیبت خاک و خون و پشتوانه‌ای برای قدرت‌های وابسته و استعماری درآمد (احمدزاده و نیازی، ۱۳۹۸، ۲۳: ۱۱).

ایجاد حس وفاداری و دل‌بستگی افراد به نژاد، زبان، آداب و سنت‌ها و ارزش‌های اجتماعی و باور به برتری مظاهر تمدنی و فرهنگ خودی بر دیگر ملل از خصیصه‌هایی بود که قبل از ایمان به این ایدئولوژی جدید، در باورمندان آن ایجاد شد. ساختارگرایی (ناسیونالیستی) در تاریخ‌نویسی انجمن تاریخ افغانستان نه تنها تأثیرگذار بود، بلکه مهم‌ترین رسالتش به شمار می‌آمده است. اساساً یکی از مهم‌ترین اهداف تأسیس انجمن مذکور «تدوین یک دوره کامل تاریخ افغانستان از زمانه‌های ماقبل تاریخ تا کنون» (مجله آریانا، ۱۳۲۱، ۱-۲) با محوریت جغرافیای سیاسی افغانستان کنونی بود. برهمگان واضح است که سرگذشت تاریخی این سرزمین قبل از ظهور افغانستان در سال ۱۷۴۷م. بین کشورهای ایران، آسیای میانه و شبه‌قاره هند مشترک بوده است.

اما اعضای انجمن مذکور با تأثیرپذیری از تفکر ناسیونالیستی به عنوان یک ساختار اندیشه‌ای حاکم در گفتمان آن روز افغانستان، دست به تاریخ‌نویسی زدند. چنانکه صدیق فرهنگ یکی از تاریخ‌نگاران افغانستان معتقد است: «انجمن تاریخ، کار تدوین تاریخ افغانستان را با پیروی از نظریه ناسیونالیسم نژادی روی دست گرفت؛ اما چون تاریخ مذکور بر کاوش تحقیق راستین بنا نیافته بود و نتیجه‌گیری‌های آن جنبه دستوری داشت، مردم به خواندن آن میل نکردند» (فرهنگ، ۱۳۶۷: ۴۳۹). احتمالاً منظور فرهنگ از سلطه گفتمان ملی‌گرایی بر چشم انداز تاریخ‌نگاری انجمن تاریخ است. یا شاید افراد خاصی مانند حبیبی و برخی دیگر از نظر او رویکرد ناسیونالیسم تباری داشته‌اند. نکته قابل تأمل اینکه خود فرهنگ نیز نتوانسته است روند تاریخ‌نگاری خود را از سیطره ناسیونالیسم افغانستان رهایی بخشد.

بنابراین تلاش در راستای انحصاری ساختن ارزش‌های تاریخی و فرهنگی برخلاف این اعتقاد فیلسوفان تاریخ است که نباید با اصول و ارزش‌های حاکم سراغ تاریخ گذشته رفت، بلکه هر تاریخ تحت حاکمیت ساختاری خاص خودش نوشته شده است، دولت، خانواده و حتی خود انسان را نمی‌توان به نحو رضایت بخشی به طور انتزاعی توصیف کرد؛ زیرا در اعصار مختلف، ویژگی‌های متفاوتی دارند (ادواردز، ۱۳۷۵: ۲۷۶-۲۷۷).

این نکته را نباید از نظر دور داشت که هدف اصلی در جستار حاضر بررسی تأثیر ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری انجمن تاریخ کابل است و بالطبع بررسی و تحلیل زمینه‌ها و علل تأثیرگذار بر مورخان انجمن تاریخ کابل در اتخاذ رویکرد ناسیونالیسم رادیکال و باستان‌گرا در

تاریخ نگاری، موضوع دیگری است و به تحقیق مستقل و جداگانه نیاز خواهد داشت؛ اما به اجمال می‌توان گفت که اتخاذ رویکرد ناسیونالیستی رادیکال توسط انجمن تاریخ کابل واکنشی بود در مقابل تاریخ‌نگاری مدرن کشورهای منطقه پس از سلطه پدیده استعمار؛ زیرا گفتمان شرق‌شناسی، افغانستان را به عنوان یک واحد سرزمینی تازه ظهور یافته تعریف می‌کرد که بیشتر از قرن نوزدهم عمر ندارد و این کشور متشکل از چندین قبیله و عشیره متفاوت و متضاد است که زبان، فرهنگ و تاریخ مشترک ندارند (غبار، ۱۳۴۷: مقدمه). علاوه بر چالش‌های هویتی ناسیونالیسم در داخل افغانستان، عامل اساسی دیگر نادیده‌انگاری این جغرافیای تاریخی توسط مورخان ایران و آسیای میانه است. از جمله می‌توان به منازعه تاریخی بر سر مفاخر فرهنگی و ادبی منطقه بین مورخان این کشورها اشاره کرد. از باب نمونه مورخان ایرانی در عین نادیده گرفتن و فراموشی جغرافیای سیاسی افغانستان معاصر، بر ایرانی بودن هویت افراد و اشخاصی مانند مولوی، ابن سینا، فردوسی، سنایی، بیهقی و ... تأکید داشتند در حالی که مورخان انجمن تاریخ کابل بر افغانستانی بودن آنان پافشاری می‌کردند (کهزاد، ۱۳۵۵: ۱۷۹-۱۸۰؛ افشاری یزدی، ۱۳۵۷: ۱۹۵-۱۹۶). همچنین ایرانی یا افغانستانی خواندن سید جمال‌الدین یکی دیگر از نمونه‌های این منازعه به شمار می‌آید (طرزی، ۱۳۵۵: ۴۳۴).^۱ به بیان دیگر مورخان کشورهای منطقه به جای تأکید بر تاریخ و فرهنگ مشترک، بر جدایی آن پافشاری کردند و یکی از نتایج چنین جداانگاری، ظهور ناسیونالیسم رادیکال در تاریخ‌نگاری انجمن تاریخ افغانستان بود.

نگارش تاریخ افغانستان با رویکرد ناسیونالیستی، با واکنش‌هایی بیرون از افغانستان نیز همراه بوده است. افشاری یزدی تحت عنوان «وقایع‌نگاری و تاریخ‌نویسی در ایران و افغانستان» می‌نویسد: چون نگارنده دیده‌ام، هم در ایران و هم در افغانستان کتب تاریخی را که بعد از جدایی دو کشور (۱۷۴۷) مربوط به خود نوشته‌اند درست نیست... طوریکه نویسندگان آلمان، لهستان، اتریش، یوگسلاوی و ایتالیا کتب تاریخ خود را که دارای تناقض‌هایی است، با موافقت و مشارکت هم اصلاح و بازنویسی می‌کنند، تاریخ‌نگاران ایران و افغانستان هم این کار را انجام دهند. تاریخ ایران و افغانستان را به نظر من باید به دو بخش کلی تقسیم نمود، یکی از آغاز تاریخ تا کشته شدن نادرشاه افشار که مشترک است و دیگری از تأسیس سلسله درانی و دودمان‌های بعدی در افغانستان از یک طرف و سلسله‌های متوازی یا متوالی افشاریه، زندیه و قاجاریه در ایران از طرف دیگر (افشاری یزدی، ۱۳۵۶، ۵۹ و ۶۰: ۸۳۳_۸۳۷ و همو، ۱۳۶۱، ۲: ۳۰۰).

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۱۹

انگیزه تاریخ‌نگاران انجمن کابل از نوشتن تاریخ با تأثیرپذیری از ساختارهای ناسیونالیست سرزمینی، این بوده که افغانستان امروزی را با گذشته تاریخی آن وصل کنند (غبار، ۱۹۹۹، ۲: مقدمه) این ابتکار با موانع و چالش‌های متعدد همراه بوده است. چنانکه احمدعلی کهزاد در اواخر حیات قلمی‌اش با مراجعه به آثار باستانی، بعد از سیر و سیاحت‌ها و سفرهایش به عنوان مترجم توین‌بی مورخ بزرگ انگلیسی، در ساحات باستانی و مکان‌های تاریخی افغانستان در «فروغ فرهنگ» می‌نویسد: «افغانستان در دوره مدنیت کوشانی، حاصل امتزاج مدنیت چینی، هندی، ایرانی و ماورالنهر و تأثیرات یونان با اساطیر محلی و بومی است» (اکبر، ۱۳۸۲: ۱۳۲ و گریگوریان، ۱۳۸۸: ۴۲۴_۴۲۶).

برخی از پژوهشگران افغانستان ضمن تایید نظر کهزاد و در نقد رویکرد ناسیونالیستی انجمن تاریخ کابل چنین می‌گویند: اگر افغانستان امتیاز و افتخاری دارد، به حیث محل تلاقی و آمیزش فرهنگ‌های مختلف بوده است. مدنیت در افغانستان حاصل یک قوم، یا یک نژاد، یا یک‌زبان نیست، بلکه نتیجه عام تجربه بشری است که در اینجا باهم مسخ شده و افغانستان به حیث محل عبور و مرور مدنیت‌ها و فرهنگ‌های مختلف اقوام و نژادها بوده است، یک تعداد تلاش دارند ما باید حتماً برای همین محدوده جغرافیایی امروز افغانستان تاریخ خاص بسازیم و بنویسیم، در صورتی که این امر بسیار مشکل است چون تاریخ ما با تاریخ منطقه آمیخته است (اکبر، ۱۳۸۲: ۱۳۰).

علی امیری در گفتگوی شصت سال تاریخ‌نگاری افغانستان معتقد است: نام کتاب غلام‌محمد غبار «افغانستان در مسیر تاریخ» است، ولی تاریخ افغانستان را از پنج هزار سال پیش شروع می‌کند. افغانستان حداقل به‌عنوان یک واقعیت جغرافیایی، فرهنگی، سیاسی و تاریخی یک سابقه سه قرنه بیشتر ندارد. وقتی که انجمن تاریخ کابل به شکل عام و آقای غبار به شکل خاص از پنج هزار سال قبل تاریخ را شروع می‌کنند؛ یعنی می‌خواهند ذهنیت امروز را بر واقعیت‌های تاریخ تحمیل کنند و بدین ترتیب همیشه شکاف‌های تاریخی در این کتاب پوشیده می‌شود (امیری، ۱۳۹۰: ۲۷).

در تاریخ‌نویسی ناسیونالیستی، اصل ایدئولوژی است نه حقیقت. تاریخ‌نویسی ناسیونالیستی با رویکرد ساختارگرایانه برای توجیه ایدئولوژی سیاسی به وجود آمده است. ایدئولوژی را توجیه می‌کند؛ اما به دنبال افشا و برملا کردن حقایق تاریخی نیست. در این نوع تاریخ‌نویسی که نمونه‌های آن در بسیاری از کشورهای منطقه و جهان وجود دارد، همیشه حقانیت از آن ایدئولوژی سیاسی است و نه حقایق تاریخی. در ایدئولوژی واقعیت‌های جدید برساخته و

حقیقت‌ها کتمان می‌شود؛ زیرا پیشاپیش پارامتر ایدئولوژیک وجود دارد، مجموعه‌ای از معیارها مهیا است، با این معیارها به سراغ واقعیت‌های تاریخی می‌روند و واقعیت‌های تاریخی را بر اساس همین معیارها دست‌کاری و روایت می‌کنند (همان: ۲۸).

تاریخ بدون گسست نیست. افغانستان امروز با تاریخ پنج‌هزارساله دارای گسست‌های بسیار جدی است و حتی با قرن چهارم هجری که در آن مکتب بلخ با محوریت اشخاصی مانند ابن‌سینا وجود دارد، هیچ پیوندی ندارد و افغانستان دوران آل سامان در بخارا و سمرقند یک حوزه تمدنی را تشکیل می‌دهد. کتاب «فضایل بلخ» یک نمونه آن است هیچ نسبتی با افغانستان امروز ندارد. این گسست و فاصله تاریخی میان افغانستان معاصر و افغانستان عهد غزنویان، افغانستان هراتیان و حتی افغانستان دوران احمدشاه به حدی قوی است که به‌آسانی نمی‌توان بین آن‌ها پل زد.

اما این شکاف‌ها در تاریخ‌نگاری ساختارگرا پوشانیده می‌شود. درحالی‌که اگر با نگاه ناسیونالیستی به عنوان یک ساختار به تاریخ افغانستان نگاه نشود، شکاف‌ها خودبه‌خود ظاهر و گسست‌ها خود را نشان می‌دهد. در تاریخ‌نویسی ناسیونالیستی و ساختارگرایانه یک الگوی فرهنگی و اجتماعی بر همه دوره‌های تاریخی تحمیل می‌شود و اجازه نمی‌دهد واقعیت‌های جدید تاریخی ظهور کنند. غبار و کهزاد از اعضای انجمن تاریخ‌نگاری کابل، نماینده برجسته این نوع تاریخ‌نویسی محسوب می‌شوند (همان: ۳۱). کهزاد به رغم آنکه علیه تاریخ‌نگاری ناسیونالیستی موضع می‌گیرد؛ اما در عمل نمی‌تواند به آن وفادار بماند. کهزاد به مدت دو دهه به‌عنوان مسئول انجمن کار کرد و بیشترین آثار تاریخی کهزاد با رویکرد ساختارگرایانه و ناسیونالیسم باستان‌گرا نگارش یافته است که می‌توان به «افغانستان در زمان آریانا»، «افغانستان در شاهنامه»، «افغانستان در تمدن یونان باختری» اشاره کرد (آریانا، ۱۳۲۳، ۱۳۸: ۳-۸ و آریانا، ۱۳۴۷، ۲۷۷: ۱۶-۴۵).

۲.۶ ناسیونالیسم زبانی و قومی^۲

تحولات سیاسی قرن نوزدهم افغانستان به‌ویژه تهاجم نظامی هند بریتانیا و در پی آن شورش مردم علیه آن‌ها باعث فروپاشی نظم دیرپای اجتماعی شد. در نتیجه ساختارهای سنتی از هم پاشید. طبق ساختار سنتی، شاهان ترک-فارسی در طول تاریخ به مراکز شهری توجه داشتند. از این‌رو مناطق حاشیه‌ای نقش کمتری در تحولات داشت؛ اما در قرن نوزدهم این مناسبات

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۲۱

دگرگون شد. گروه‌های حاشیه‌ای با ساختار قومی، زبانی و منطقه‌ای در رأس نظام سیاسی و قدرت دولتی قرار گرفت (بارفیلد، ۱۳۹۸: ۹۱).

سکان‌داران قدرت سیاسی با تأثیرپذیری از ساختارهای قومی و زبانی به‌جای اتخاذ رویکرد لیبرالیستی و تکثرگرا، به استبداد سیاسی و نظامی متوسل شدند که در پی آن جنگ‌های خانمان‌سوز داخلی و قتل‌عام‌های وحشتناکی در افغانستان اتفاق افتاد از نمونه‌های آن می‌توان به قتل عام ۶۲ درصد از هزاره‌های افغانستان در سال‌های ۱۸۹۳-۱۸۹۵ با پوشش مذهبی به نام شیعه‌مذهب و غصب سرزمین‌های آن‌ها توسط قوم حاکم اشاره کرد. همین‌طور قتل عام تاجیک‌ها در بدخشان، ازبیک‌ها در میمنه و جوزجان و سرانجام کشتار بی‌رویه غلجایی‌ها در مسیر غزنی و کابل اتفاق افتاد (کاتب، ۱۳۹۳، ۴: ۶۲۶-۶۳۷ و همو، ۱۳۹۱، ۳، بخش ۲، ۳۲۰-۳۲۷). این فجایع تاریخی توسط تاریخ‌نگاران انجمن کابل یا نادیده گرفته شد یا تحت نام تأمین حاکمیت ملی و به وجود آوردن حکومت متمرکز، توصیف شده است.

حمایت هند بریتانیا از دولت استبدادی و تک‌قومی افغانستان در بخش تسلیحات و منابع مالی و قیمومیت سیاست خارجی افغانستان باعث استواری این رویکرد استبدادی شد. این رویه دیکتاتوری از حوزه قدرت و سیاست پیوسته در حال تسری به دیگر نهادهای اجتماعی بود. سرانجام استبداد سیاسی، تبدیل به استبداد فکری-فرهنگی نیز شد و در قلمرو دانش تاریخ‌نویسی نیز نفوذ کرد. چون تاریخ‌نگاری بیش از همه علوم در سیطره سیاست‌مداران بود. درحالی‌که صاحب‌نظران مدرن پایداری یک ملت و دولت را در سایه تکثرگرایی می‌دانند و تکثر فرهنگی مانند تکثر در عواید اقتصادی، باعث رونق و گسترش بیشتر نهادها می‌گردد؛ با این‌وجود رویه تک‌فرهنگی به‌عنوان یک ساختار در تاریخ‌نگاری انجمن تاریخ کابل بسیار پررنگ است. تاریخ‌نگاران انجمن کابل به‌جای پرداختن انتقادی به حوادث مذکور، بیشتر در قالب توجیه‌کنندگان سیاست‌های ظالمانه برخی سلاطین افغان ظاهر شدند.

باوجود گستردگی تعداد آثار منتشر شده توسط انجمن مذکور، دریغ از انتشار یک مطلب در مورد قتل‌عام‌ها و کشتارهای عصر حکمرانی عبدالرحمن (۱۸۸۰-۱۹۰۱) که به لحاظ زمانی، نزدیک به تاریخ‌نگاران انجمن تاریخ‌نگاری کابل است. به‌عبارت‌دیگر ساختار دولت-ملت‌سازی قرن بیستم افغانی مانع مواجهه انتقادی به حوادث تاریخی این دوره شده است. برخی مطالب پراکنده از تراژدی‌های دوره عبدالرحمن، خارج از دایره انجمن مذکور در زمان حاکمیت حزب دموکراتیک خلق انتشار یافت. ذهنیت ساختارگرا باعث اتخاذ چنین رویکردی در مواجهه با حوادث غم‌انگیز این دوره شد؛ زیرا فیض محمد کاتب به‌عنوان تاریخ‌نگار دربار

شاهان مذکور، در سراج التواریخ که سخت تحت سانسور قرار داشت، رفتارهای فاجعه‌بار این دوره را با زیرکی و با استفاده از خرد تاریخی به شکل کنایه با جزئیاتش شرح داده است (کاتب، ۱۳۹۱، ۳، بخش ۱: ۹۳۴-۹۳۷؛ همان، بخش ۲: ۳۲۰ و ۲۲۷ و ۱۰۸۴).

تاریخ‌نگاران انجمن تاریخ افغانستان با تأثیرپذیری از ذهنیت و ساختار استبداد فرهنگی یک سلسله تاریخ‌سازی‌هایی انجام داده‌اند؛ چنانکه محی‌الدین مهدی پژوهشگر معاصر افغانستان معتقد است: «برای قوم خاص، پیشینه زیستی دور در نقاط مختلف این سرزمین جست‌وجو می‌کنند و حضور آنان را در مقاطع مختلف تاریخ به رُخ می‌کشند. باشندگان قبل از تأسیس کشوری به نام افغانستان را «افغان» خواندن نیز از همین مقوله است» (مهدی، ۱۳۹۷: ۱۷ اسد).

وی برای اثبات ادعایش به واقعه تاریخی استناد می‌کند که توسط عبدالحی حبیبی رئیس انجمن تاریخ کابل نوشته شده و در کتاب صنف هشتم مدارس افغانستان چاپ شده است: اسکندر مقدونی امپراتوری هخامنشیان را از بین برد و بدون وقفه در سال ۳۳۰ قبل از میلاد به سرزمین افغانستان قدیم هجوم آورد. اسکندر برای تسخیر افغانستان از راه هرات، کندهار، کابل به بگرام رسید و در آنجا اسکندریه را ساخت. بعداً به ساحات شمالی افغانستان حرکت کرد و در ولایت تخار امروزی شهر آی‌خانم را بنیاد گذاشت. بعد از تصفیه شمال افغانستان، به سوی شرق حرکت کرد و از راه نورستان و کنر، به چترال رسید. در جنگ با یوسفزایی‌های کنر، اسکندر از ناحیه پا زخم برداشت و مدت چهار سال تمام در نقاط مختلف افغانستان جنگید (تاریخ صنف هفتم، ۱۳۹۰: ۲۴؛ حبیبی، ۱۳۴۶: ۵۴-۵۹).

در حالی که تحقیقات تاریخی نشان می‌دهد قبایل یوسفزایی‌ها در قرن نهم و دهم هجری در وادی‌های شرقی کابل مسکن گزیده‌اند؛ اما حبیبی می‌گوید یوسفزایی‌ها چهار قرن قبل از میلاد، با لشکر اسکندر جنگیدند. یکی دیگر از ویژگی‌های تاریخ‌نگاری انجمن مذکور به ویژه حبیبی سود جوستن غیر علمی از زبان‌شناسی، برای تکمیل روند تاریخ‌سازی است به محض شباهت ظاهری واژه با یکی از مفاهیم مورد نظر، به هم‌ریشه بودن آن‌ها حکم صادر می‌کنند: «آرین» از ریشه آرکه معنی اصیل و نجیب یا زارع را داشت برابر با کلمه آره در ادب پشتو به معنی اصل و بنیاد یا کشاورزی است. پس با الحاق پسوند (ن) نسبت پشتو آرین اصیل یا کشاورزی است. دوم کلمه «اپرینه و یجه» سرزمین قدیم آرین قبل از هجرت به صفحات شمال هندوکش که معنی آن آرامگاه و مسکن شریفان است و کلمه «اویجه» تاکنون در پشتوی قندهار به معنی سرزمین و جایگاه مستعمل است.^۳ (حبیبی، ۱۳۴۶: ۴۱)؛ حبیبی با این واژه‌سازی‌ها در تلاش است تا ساختار ذهنیت قومی خویش را در تاریخ باستانی تثبیت کند؛ اما جایگاه متنوع فرهنگی

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۲۳

افغانستان در آثار حبیبی و دیگر تاریخ‌نویسان این دوره به فراموشی سپرده می‌شود. در حالی که این کشور از تنوع گسترده قومی، مذهبی و زبانی برخوردار است. رسالت انجمن تاریخ کابل با تأثیر از ساختار و ذهنیت طبقه حاکم، به انعکاس و پردازش یک فرهنگ و یک زبان و یک منشأ قومی است.

علاوه بر آن با پوشش ساختار ملی‌گرایی، هویت تک‌فرهنگی را بر دیگر هویت‌ها تحمیل می‌کند و این نکته مورد اتفاق انجمن تاریخ‌نویسی کابل است. بنیان‌گذار این تئوری تک‌فرهنگی نوگرایان عصر امام‌الله، افرادی مثل محمود طرزی است که با الهام از تئوری پان‌ترکیسم و نهضت ترکان، می‌خواست در افغانستان هم یک هویت قومی و تباری به‌عنوان مبنای دولت-داری مدرن قرار گیرد. استدلال طرزی این بود که زبان فارسی به‌عنوان هویت ایرانی‌ها و زبان ترکی نماد هویت ترک‌های مدرن است. پس نماد هویت افغانستان باید زبان پشتو باشد و پشتو یا افغانی مظهر استعداد ملی افغانستان محسوب شود. این زبان باید به همه گروه‌های نژادی آموزش داده شود و در مقابل زبان فارسی قرار گیرد (گریگوریان، ۱۳۸۸: ۱۲۰-۱۲۱).

گریگوریان برای تبیین ملی‌گرایی مورد نظر طرزی و اعضای انجمن تاریخ می‌نگارد: به‌منظور توضیح برتری ذاتی زبان و ادبیات پشتون‌ها و نیز اتحاد همه زبان‌های رایج افغانستان، بعضی از نویسندگان انجمن تاریخ حجت آورده‌اند که زبان اوستا (کتاب مقدس زرتشتیان)، حالت‌هایی از زبان کهن سغد و خوارزم‌ها و زبان ساکاها و مردم دیگر هم متعلق به گروه زبانی افغان‌ها است؛ اما از میان همه این زبان‌ها، پشتو از مهم‌ترین و خالص‌ترین زبان‌های زنده جهان است. حتی با حاکمیت سلسله هخامنشیان و ساسانیان، پشتو، خالص و آزاد از نفوذ فارس پهلوی یا سانسکریت، با باز کردن محیط فرهنگی خود باقی ماند (گریگوریان، ۱۳۸۸: ۴۲۷).

بدین ترتیب صنعت تاریخ‌سازی انجمن تاریخ‌نویسی کابل، تفکیکی میان «تاریخ قومی» و «تاریخ کشوری» قائل نیست. در نتیجه لودی‌ها و سوری‌های پشتون را که در هند سلطنت کرده‌اند، وارد تاریخ کشور افغانستان می‌کنند. یا هوتکی‌ها را که بر بخش جنوبی افغانستان (قبل از تأسیس این کشور) و بر کل کشور ایران حکومت داشته‌اند و در واقع در فصل تاریخ ایران جای دارند را شامل تاریخ کشور افغانستان می‌کنند. البته این رویکرد تاریخ‌نگاری در برخی از کشورهای دیگر نیز وجود دارد چنانکه افشاری معتقد است توصیف حمله محمود غلجایی مانند حمله مغول به تهاجم خارجی قابل تأمل است: مغول از خارج کشور ایران حمله کرد، ولی چون آن موقع قندهار یک شهر ایرانی و در تصرف ایران بود و افغان‌ها ایرانی نژاد هستند، آمدن گروهی از آنان را به اصفهان برای برانداختن صفویه، حمله خارجی پنداشتن، درست

نیست. این واقعه در حکم یک جنگ داخلی بر سر قدرت و سلطنت بود، انقراض صفویه به دست محمود غلزائی مانند انقراض زندیه و افشاریه به دست قاجاریه است (افشاری یزدی، ۱۳۵۷، ۶۱: ۲۷-۲۸).

یکی از عناصر مورد توجه مورخان انجمن تاریخ کابل، پرداختن به تبار آریایی بوده است. تئوری نسل آریین نه تنها برای متحد کردن مردم افغانستان به کار می‌رود؛ بلکه همچنان برای استحکام روابط فرهنگی و تاریخی پتانهایی که در افغانستان و سرزمین‌های مرزی زندگی می‌کردند، به کار می‌رفت. طرح این تئوری با درخواست تحقیق درباره زبان پشتو، همنوایی می‌کرد. این مطالعات فوق‌العاده مهم در نظر گرفته می‌شد. تاریخ‌نگاران مذکور با این ساختار، ارزیابی‌های قابل‌ستایش و برجسته‌ای را برای میراث هنری و فرهنگی پتان‌ها می‌نوشت (افشاری یزدی، ۱۳۵۷، ۶۱: ۴۲۷).

تغییر و تعویض نام‌های جغرافیایی از اصل باستانی به زبان جدید، از شگردهای دیگر این صنعت است. سفیدکوه و سیاهکوه را سپین‌غر و تورغر، سبزوار و قره‌تپه را شیندند و تورغون‌دی نام نهادن از این ترفند است. برای «قومیت» تعریف و معیارهای چندگانه به کار می‌برند و گروه‌های مختلف تباری را که به زبان پشتو سخن می‌گویند «پشتون» می‌خوانند؛ ولی تمام گروه‌های تباری دیگر را که به زبان فارسی حرف می‌زنند، همه را تحت سیطره فرهنگ پشتون‌گرایی نادیده می‌گیرند، یا برمبنای ممیزات اتنیک، تجزیه کرده و وجود «مخرج مشترک» بین اینان را انکار می‌کنند. این طرز تفکر در سیاست‌گذاری کلان افغانستان در طول حیات سیاسی این کشور به شدت حاکم بوده است. همین‌گونه است دو پارچه کردن زبان واحد فارسی دری به دو زبان جدا از هم به نام‌های فارسی و دری. این شگرد یادآور برنامه‌ای است که تجزیه حوزه بزرگ فرهنگی از بنگال تا بوسنیا را هدف گرفته است (مهدی، ۱۳۹۷: ۱۷ اسد).

مورخان انجمن تاریخ تحت تأثیر ساختارهای فرهنگ قومی، معتقدند که آریین‌های کهن، نیاکان پتان‌ها و افغان‌های امروز، اولین سلطنت خود را در نزدیکی بلخ در شمال افغانستان، چیزی بین ۳۵۰۰ قبل از میلاد و ۱۵۰۰ قبل از میلاد بنیان نهادند و از همان‌جا، از طرف شرق تا هند و از طرف غرب تا ایران گسترش یافتند. جالب‌ترین جنبه این تئوری، ادعایی است که اولین پادشاهی افغان‌ها را پادشاهی بلخ کهن می‌داند؛ زیرا لغت پختون را اقتباس شده از لغت بلخ می‌پندارند (گریگوریان، ۱۳۸۸: ۴۲۶). از این رو تغییر نام سالنامه کابل از فارسی به «پشتو تولنه» به مدت ده سال (۱۳۱۹-۱۳۲۹) ناشی از حاکمیت تفکر قومی بر تاریخ‌نگاری است.

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۲۵

در این ده سال پشتو تولنه در اوج گفتمان آریایی‌شناسی و آریایی‌گرایی و افغانستان پنج هزارساله از تمام توانش برای احیا و گسترش زبان پشتو، حتی به بهای سرکوب سایر زبان‌های ملی استفاده می‌کند. به نظر برخی از پژوهشگران، حبیبی خودش در تاریخ‌نویسی افغانستان یک مسئله است (اروند، ۱۳۹۹، ۵۳-۵۴).

۳.۶ ساختار جغرافیایی و فرهنگی

منظور از ساختارهای جغرافیایی و فرهنگی، گفتمان‌های حاکم در فضای سیاسی و فرهنگی افغانستان پسا استعماری است. در اواسط قرن نوزدهم بعد از گسترش استعمار در منطقه، نظم سیاسی و موزائیک فرهنگی حوزه تمدنی آریانا/خراسان ازهم پاشید. افغانستان در پی منازعه استعماری دولت‌های بزرگ اروپایی چون روسیه تزاری و هند بریتانیا، در سیمای کنونی و با مرزهای فعلی‌اش، شکل گرفت. بعد از دو جنگ افغانستان-انگلیس، به عنوان دولت حایل تحت قیمومیت بریتانیا رسماً وارد نظم جهانی گردید (رحیمی، ۱۴۰۰: ۱۵-۱۶).

این دولت‌ملی نو تأسیس پسا استعماری با استفاده از دانش تاریخ در صدد برساخت گفتمان انحصارگرایی در محور برنامه‌های سیاسی خود شد. این گفتمان‌ها ناشی از واقعیت‌های سرسخت دوران پسا استعماری، تشکیل دولت‌ملی در افغانستان و چالش‌های دیگری که همه شاخه‌های علوم اجتماعی و از جمله تاریخ مجبور به پاسخ‌یابی برای آن بوده است (رحیم، ۱۳۸۰: ۸۲). بنابراین اعضای انجمن تاریخ به خاطر پیروزی در یک موضوع جدلی فرهنگی - تاریخی، به نظریه پردازی و تولید آثار تاریخی پرداختند.

نخستین تأثیر ساختار جغرافیا بر تاریخ‌نگاری انجمن مذکور، تحلیل و تبیین رویدادهای تاریخی در ظرف جغرافیایی افغانستان کنونی است. در این تبیین عامل اصلی خلق حوادث، جغرافیا دیده می‌شود. نکته مهم اینکه اعضای انجمن تاریخ مذکور تلقی عالمانه از نسبت «زمان» و «تاریخ» نداشتند؛ بلکه معتقد به جاودانگی افق‌های زمانه خویش بودند. درحالی‌که رعایت زمان‌مندی مفاهیم و داده‌های تاریخی در مکتب تاریخ‌نگاری آنال به عنوان بنیان‌گذاران تاریخ‌نگاری ساختارگرا یک اصل غیر قابل تغییر تلقی می‌شد. حتی جغرافیای انسانی نیز در بستر زمانی دچال تحول می‌شود. ازلی پنداشتن فکت‌های تاریخی با هیچ منطق تاریخ‌نگاری قابل جمع نیست.

انجمن مذکور با تأثیرپذیری از ساختارهای جغرافیایی و فرهنگی فوق، تفکر قهرمان‌سازی میهنی را با روحیه بیگانه‌ستیزی وارد ادبیات تاریخی افغانستان کردند از جمله برساخت مفاهیم

مردم افغانستان و دشمنان آن در قالب کلمات تصنعی وارد متون تاریخ نگارانه شد. آنان روحیه جهادگرایی را که بعد از جنگ‌های مستمر با انگلیسی‌ها به وجود آمده بود، به‌عنوان یک ساختار ذهنی در تاریخ‌نگاری خود بازتاب داده‌اند. رقابت دوام‌دار روسیه تزاری و هند بریتانیا در امور داخلی افغانستان مزید بر علت بوده است. تاریخ‌نگاران انجمن مذکور، مرزهای غربی و شمالی افغانستان را مرزهای ازلی و ما قبل تاریخی دانسته و هر حکمرانی را که از بیرون این مرزها بر این سرزمین حکومت داشته، بیگانه، غاصب و متجاوز خوانده‌اند. از نظر اینان، هخامنشیان، ساسانیان، تیموریان و بابرین متجاوز بوده‌اند (مهدی، ۱۳۹۷: ۱۷ اسد).

حبیبی که با نگاه خاص خویش به تاریخ می‌نگریست، هخامنشیان پارسی را بیگانه می‌خواند و فصل تاریخ آن دوره را زیر عنوان «سلطه بیگانگان هخامنشی» می‌نویسد. در حالی که تمام افغانستان کنونی و بخش‌هایی از پاکستان کنونی جزو امپراتوری هخامنشی بوده و شش ساتراپ یا ولایت از بیست ساتراپ آن شاهنشاهی را این مناطق تشکیل می‌دادند (ایمان پور، ۱۳۸۰: ۲۸ و ۵۶) حبیبی ضمن پژوهش در کتیبه‌های هخامنشی، هم تصویر سرداران افغان را در آن‌ها می‌بیند و هم سه سطر کتیبه داریوش را به زبان پشتو تشخیص می‌دهد. با این حال، آنان را بیگانه می‌خواند (حبیبی، ۱۳۴۶: ۴۶).

با تأثیر از ساختارهای فوق، شورش‌های عهد صفویه و مغول‌های هند، تحت عناوینی چون مبارزات مردم افغانستان علیه سلطه خارجی‌ها و بیگانگان و قیام‌های رهایی‌بخش میهنی توصیف شده و فصل‌های طولانی به آن اختصاص یافته است. از باب نمونه به کتاب محمد اعظم سیستانی تحت عنوان (خیزش‌های مردم قندهار، هرات و سیستان بر ضد سلطه صفویان ایران و بابرین هند در قرن ۱۸) مراجعه شود. همین‌طور شورش مردم افغانستان علیه انگلیسی‌ها با اعتماد به نفس بالا حماسی‌سازی شده و تحت عنوان‌هایی چون «قیام ملی» نگارش یافته است (غبار، ۱۳۹۱، ۱: ۵۳۳-۶۴۳).

اعضای انجمن تاریخ افغانستان با رویدادهای تاریخی برخورد حماسی کرده‌اند. با آن همه مطالب گسترده در مورد جنگ‌های افغانستان-انگلیس دریغ از یک پاراگراف در مورد پیامدهای مخرب این جنگ‌ها در حیات اقتصادی و اجتماعی افغانستان. برای درک بهتر مطلب کافی است به فهرست عناوین آثار تاریخ‌نگاران انجمن تاریخ کابل نگاه شود.

برخلاف رویکرد انتقادی در تاریخ‌نگاری مدرن (ایگرس، ۱۳۹۶: ۹۱)، تاریخ‌نگاران انجمن تاریخ کابل نه تنها رویکرد انتقادی به گذشته تاریخی افغانستان نداشتند، بلکه غالباً دارای ایدئولوژی سیاسی بودند. از این رو مسئله اصلی انجمن تاریخ کابل، تاریخ‌سازی در راستای

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۲۷

اهداف سیاسی بود، نه تاریخ‌نگاری انتقادی. در طول کارنامه چهل‌ساله انجمن مذکور، کمترین آثار بارویکرد انتقادی نگارش یافته است.

۷. نتیجه‌گیری

از آنچه گذشت یافته‌ها و نتایج زیر به دست می‌آید: ظهور انجمن تاریخ افغانستان در دهه دوم قرن سیزدهم به عنوان نقطه عطف روند تاریخ‌نگاری این کشور محسوب می‌شود. تشکیل انجمن مذکور فصل جدیدی در تاریخ‌نگاری مدرن افغانستان گشود، از این رو با واکنش‌های مختلف نیز همراه بود. تدوین یک دوره کامل تاریخ افغانستان و انتشار مجلات تاریخی کابل و آریانا در طول چهار دهه از مهم‌ترین دست آوردهای این انجمن به شمار می‌رود. بازنویسی برخی مراجع تاریخی و دعوت متخصصان حوزه باستان‌شناسی از کشورهای غربی برای حفاری و بازخوانی کتیبه‌ها، سنگ نوشته‌های قدیمی از دیگر دست آوردهای انجمن مذکور است. حرکت جمعی برای بازخوانی تاریخ و نگارش آثار متعدد تاریخی در حوزه‌های فرهنگ، زبان، اقتصاد، هنر، گروه‌های فرودست با رویکردهای مدرن تاریخ‌نگاری از دیگر ویژگی‌های تاریخ‌نگاری آنان تلقی می‌شود.

کارنامه انجمن تاریخ افغانستان با همه دست آوردهای مثبت و با تأکید بر اینکه حجم بزرگ و گسترده‌ای از آثار تاریخی و ادبی برای ما به میراث گذاشت؛ با انتقادهای جدی نیز مواجه است؛ زیرا تاریخ‌نگاری آنان باعث آشفته‌سازی سنت تاریخ‌نگاری این کشور شد. انحراف از اصول تاریخ‌نویسی و تحمیل پیش‌فرض‌های ذهنی در روند تاریخ از چالش‌های تاریخ‌نگاری آنان است. تأثیر رویکردهای مدرن تاریخ‌نگاری از جمله ساختارگرایی بر کارنامه انجمن تاریخ افغانستان به وضوح قابل مشاهده است. غالباً اعضای انجمن مذکور نتوانسته‌اند روند تاریخ-نویسی خود را از سلطه گفتمان ناسیونالیسم افغانی و مؤلفه‌های آن نجات دهند؛ بلکه همسو با ساختارها و ایدئولوژی حاکم در صدد بازخوانی تاریخ افغانستان برآمدند. مهم‌ترین نکته در تاریخ‌نگاری ساختارگرا این است که نباید ساختارهای حاکم در یک دوره زمانی بر عصر و زمانی دیگر تحمیل شود؛ بلکه هر دوره با ویژگی‌های ساختاری خودش قابل درک و تحلیل است.

تاریخ‌نگاری انجمن تاریخ افغانستان ساختارگرا و ایدئولوژیک است؛ زیرا آنان با عینک افغانستان معاصر به دوران طلایی تاریخ باستان نگاه کردند؛ به تعبیر دیگر آنان خواستند که افغانستان عصر شاهان سدوزایی و محمدزایی را با افغانستان عصر سامانیان و غزنویان پیوند

بزنند. این یکسان انگاری باعث کتمان واقعیت‌ها در امر تاریخ می‌شود. مهم‌ترین ساختارهای حاکم در تفکر تاریخ‌نویسی انجمن تاریخ کابل، ناسیونالیسم است که با عناصر باستان‌گرایی، تبارگرایی و ساختارهای جغرافیایی فرهنگی توأم با نگرش برتری فرهنگ خاص از جمله در حوزه زبان نمود یافته است. با وجود تناقض‌های فراوان، تاریخ‌نگاری آنان پرتحرک و سرزنده است. بخشی از این سرزندگی ناشی از رویکرد تحلیلی و حضور گسترده عناصر فرهنگی و اجتماعی در متن تاریخ و بخشی دیگر ناشی از ساده‌نویسی و تنوع منابع است. آثار تولیدشده توسط انجمن مذکور با استفاده از مراجعی چون زبان‌شناسی، پدیده‌های جغرافیایی، سکه‌شناسی، باستان‌شناسی و فرهنگ‌شناسی باز تولید شده است. نکته اخیر اینکه جایگاه عقلانیت تاریخی در تاریخ‌نگاری انجمن کابل به‌شدت خالی است؛ مخصوصاً خرد تاریخی که در سنت تاریخ‌نگاری اسلامی با مسعودی و بیهقی تکامل یافته بود و با آثار علامه فیض محمد کاتب به آن وصل شده بود. درحالی‌که آن‌ها از منابع تاریخی آثار بیهقی، مسعودی، ابوریحان بیرونی و فیض محمد کاتب استفاده فراوان کرده‌اند.

پی‌نوشت‌ها

۱. برای آگاهی بیشتر در این زمینه به مجموعه مقالات افشاری یزدی با عنوان «وقایع‌نگاری و تاریخ‌نویسی در ایران و افغانستان» نگاه شود که در مجله گوهر شماره‌های ۵۷-۶۳ منتشر شده است. همین طور مجموعه سه جلدی افغان‌نامه اثر مرحوم یزدی.
۲. اندیشه ناسیونالیسم در کشورهای مختلف با نمودهای متفاوت تجلی یافت، ملی‌گرایی افغانستان که با چارچوب نظری و مؤلفه‌های خاص خودش که توسط بنیان‌گذارانی چون محمود طرزی و دیگران تعریف و توسط نهاد قدرت پیگیری شد، نتوانست در عرصه نظری و عملی به عنوان یک راهکار وحدت بخش ملی عمل نماید؛ زیرا هویت‌های متنوع و متکثر این کشور با تعریف ملی‌گرایی مورد نظر نهاد قدرت در تضاد قرار داشت. حاکمیت سیاسی در دوران‌های مختلف به جای تأکید بر عناصر ملی‌گرایی سرزمینی، با هویت قومی بنا یافته بود. از این رو به جای ناسیونالیسم سرزمینی، ناسیونالیسم قومی در عرصه‌های مختلف تبارز یافت.
۳. برای آگاهی بیشتر مراجعه شود به کتاب تاریخ خط و نوشته‌های کهن افغانستان از عصر قبل‌التاریخ تاکنون، تألیف عبدالحی حبیبی، کابل: انجمن تاریخ ۱۳۵۰؛ همین طور تاریخ مختصر افغانستان اثر حبیبی چاپ نخست ۱۳۴۶.

کتاب‌نامه

- اتحادیه، منصوره و حامد فولادوند (۱۳۶۵)، روش و بینش در تاریخ نگاری معاصر، تهران: تاریخ ایران.
- احمدزاده، محمد امیر و محمد نیازی (۱۳۹۸)، «تأثیر گفتمان ملی‌گرایی بر بازنمایی ایران باستان در تاریخ‌نگاری قاجار»، فصلنامه تاریخ نگری و تاریخ‌نگاری دانشگاه الزهراء، شماره ۲۳.
- اداره مجله آریانا (۱۳۲۳)، «اساس‌نامه انجمن تاریخ افغانستان»، شماره ۷، اسد، سال دوازدهم، نمبر مسلسل ۱۴۰.
- اداره مجله آریانا (۱۳۲۳)، «انجمن تاریخ افغانستان»، شماره ۶، سرطان، سال دوازدهم، نمبر مسلسل ۱۳۸.
- ادواردز، پل (۱۳۷۵)، فلسفه تاریخ، ترجمه بهزاد سالکی، تهران: پژوهشگاه علوم انسانی.
- اروند، عتیق (۱۳۹۹)، سوسیالیسم یا توحش (تاریخ‌نگاری به مدد نشریات چپ افغانستان)، کابل: انتشارات امیری.
- افشاری یزدی، محمود (۱۳۶۱)، «افغان‌نامه» جلد دوم، تهران: انتشارات بنیاد موقوفات افشاری.
- افشاری یزدی، محمود (۱۳۵۶)، «وقایع‌نگاری و تاریخ‌نویسی در ایران و افغانستان»، قسمت دوم، مجله گوهر، شماره ۵۹ و ۶۰.
- افشاری یزدی، محمود (۱۳۵۷)، «وقایع‌نگاری و تاریخ‌نویسی در ایران و افغانستان»، قسمت سوم، مجله گوهر، شماره ۶۱ و ۶۳.
- اکبر، اسماعیل (۱۳۸۲)، فصلنامه خط سوم، شماره ۳ و ۴، ۱۳۸۲، گفتگو.
- امیری، علی (۱۳۹۰)، «صورت‌بندی تاریخ معاصر افغانستان»، شصت سال تاریخ‌نگاری در افغانستان (گفتگو). کابل: بنیاد آرمان‌شهر.
- ایگرس، گئورگ (۱۳۹۶)، تاریخ‌نگاری در قرن بیستم از عینیت علمی تا چالش‌های پسامدرن، ترجمه محمدابراهیم باسط، تهران: سمت.
- ایمان‌پور، محمدتقی (۱۳۸۰)، «بررسی جایگاه سیاسی ساتراپ‌های هخامنشی در دوره داریوش بزرگ با تکیه بر کتیبه‌ها»، تاریخ ایران، شماره ۶۱/۵ تابستان ۱۳۸۸.
- بارفیلد، توماس (۱۳۹۸)، تاریخ سیاسی و فرهنگی افغانستان، ترجمه عبدالله محمدی، تهران: انتشارات عرفان.
- تره‌کی، قدیر (۱۳۲۱)، «آیا تاریخ علم است»، مجله آریانا، سال اول، دلو/ بهمن، شماره مسلسل ۱.
- توسلی، غلام‌عباس (۱۳۹۱) نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران: سمت.
- تیمومی، هادی (۱۳۸۵) «تاریخ‌نگاری ساختارگرا»، ترجمه مهران اسماعیلی، نامه تاریخ پژوهان، سال دوم، شماره ۶، تابستان ۸۵.

۳۰ جستارهای تاریخی، سال ۱۵، شماره ۱، بهار و تابستان ۱۴۰۳

- جمشیدی‌ها، غلام‌رضا (۱۳۸۳)، پیدایش نظریه‌های جامعه‌شناسی، تهران: دانشگاه تهران.
- حبیبی، عبدالحی (۱۳۵۰)، تاریخ خط و نوشته‌های کهن افغانستان از عصر ما قبل‌التاریخ تا کنون، کابل: انجمن تاریخ افغانستان.
- حبیبی، عبدالحی (۱۳۴۶)، تاریخ مختصر افغانستان، کابل: د کتاب چاپولو موسسه.
- حبیبی، عبدالحی (۱۳۴۷)، «تاریخ‌نویسی در افغانستان»، مجله آریانا، اسد و سنبله ۱۳۴۷، شماره مسلسل ۲۷۷.
- خاوری، ناصر (۱۳۹۳)، «انجمن تاریخ افغانستان»، پایان نامه ارشد تاریخ دانشگاه تهران، سال دفاع ۱۳۹۳.
- رحیم، رسول (۱۳۸۰)، یادنامه غبار: «نگاهی دیگر به اصول تاریخ‌نویسی غبار»، پشاور: پرنیان.
- رحیمی، مجیب الرحمن (۱۴۰۰)، واکاوای گفتمان رسمی شکل‌گیری دولت در افغانستان، کابل: انتشارات امیری.
- رشتیا، سید قاسم، (۱۳۳۶)، افغانستان در قرن نزده، کابل: مطبوعه دولتی.
- رضوی، علی (۱۳۴۴)، «به مناسبت پایان بیست و سومین سال آریانا»، مجله آریانا، سال یست و سوم، شماره مسلسل ۲۶۲.
- رضوی، علی (۱۳۴۷)، «فهرست بیست‌وپنج‌ساله مجله آریانا»، مجله آریانا، اسد و سنبله، شماره مسلسل ۲۷۷.
- ریترز، جورج (۱۳۸۹)، مبانی نظریه جامعه‌شناختی معاصر و ریشه‌های کلاسیک آن، ترجمه شهناز مسمی پرست، تهران: ثالث.
- طرزی، محمود (۱۳۵۵)، مجموعه مقالات محمود طرزی، تدوین روان فرهادی، کابل: انتشارات بیهقی.
- غبار، غلام محمد (۱۳۴۶)، افغانستان در مسیر تاریخ، جلد اول، پشاور: انتشارات دیجیتال محسن.
- غبار، غلام محمد (۱۹۹۹)، افغانستان در مسیر تاریخ، جلد دوم، تهران: انتشارات جمهوری.
- فرهنگ، محمد صدیق (۱۳۶۷)، افغانستان در پنج قرن اخیر، چاپ دوم، پشاور: انتشارات احسان الله مایار.
- کاتب، فیض محمد (۱۳۹۱)، سراج التواریخ، جلد سوم، بخش دوم، تهران: انتشارات عرفان.
- کاتب، فیض محمد (۱۳۹۳)، سراج التواریخ، جلد چهارم، بخش نخست، کابل: انتشارات امیری.
- کهزاد، احمدعلی (۱۳۵۵)، افغانستان در شاهنامه، کابل: انتشارات بیهقی.
- گریگوریان، وارتان (۱۳۸۸)، ظهور افغانستان نوین، ترجمه علی عالمی کرمانی، تهران: انتشارات عرفان.
- لطیفی، عبدالباقی (۱۳۲۱)، «تاریخ تاریخ» مجله آریانا، سال اول، شماره مسلسل ۲.
- مهدی، محی‌الدین (۱۳۹۷)، «تاریخ‌نگاری یا تاریخ‌سازی؟» - اسکندر با افغانان نجنگیده، کابل: روزنامه هشت صبح ۱۷ اسد.
- نجیب الله (۱۳۲۱)، «لزوم نگارش تاریخ» مجله آریانا، حوت، سال اول، شماره مسلسل ۲.
- نقوی، شهریار (۱۳۴۹) «انجمن تاریخ افغانستان»، مجله وحید، شماره‌های ۸۵-۸۷، سال هشتم.

تأثیر رویکرد ساختارگرایی بر تاریخ‌نگاری ... (ولی اله برزگر کلیشمی و رضا عارفی) ۳۱

هارلند، ریچارد (۱۳۸۰)، ابرساختارگرایی: فلسفه ساختارگرایی و پساساختارگرایی؛ ترجمه فرزانه سجودی، تهران: سمت.

هوارث، دیوید (۱۳۸۶)، «سوسور، ساختارگرایی و نظام نمادین»، رسانه، شماره ۷۲.

یاری، یاسمین (۱۳۹۳)، «تأثیر ساختارگرایی بر نسل اول و دوم تاریخ‌نگاران مکتب آنال»، مجله تاریخ اسلام در آینه پژوهش، سال یازدهم، شماره اول، بهار و تابستان.